

Epifitotik turdagi favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakatlanish

Raxmatilla Ermatovich Nurmatov

Toshkent viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi, Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi

Annotatsiya: Ushbu maqolada epifitotik turdagi o'simlik kasalliklari favqulodda holat darajasiga yetgan sharoitlarda to'g'ri va tizimli harakat qilish algoritmi tahlil qilinadi. Monitoring, baholash, nazorat strategiyalari va integratsiyalashgan kurash usullari orqali epifitotik holatlarni boshqarishning zamonaviy yondashuvlari ko'rib chiqilgan. Maqola agronomlar, fitopatologlar va favqulodda vaziyatlar sohasidagi mutaxassislar uchun amaliy qo'llanma vazifasini bajaradi.

Kalit so'zlar: epifitotiya, o'simlik kasalliklari, fitopatologiya, monitoring, IPM, favqulodda vaziyat, fungitsid, biologik kurash, karantin

Correct action in epiphytotic emergencies

Rakhmatilla Ermatovich Nurmatov

Tashkent Regional Emergency Management, Life Safety Training Center

Abstract: This article analyzes the algorithm for correct and systematic action in conditions where epiphytotic plant diseases have reached the level of an emergency. Modern approaches to managing epiphytotic situations through monitoring, assessment, control strategies and integrated control methods are considered. The article serves as a practical guide for agronomists, phytopathologists and specialists in the field of emergency situations.

Keywords: epiphytotic, plant diseases, phytopathology, monitoring, IPM, emergency situation, fungicide, biological control, quarantine

Asosiy qism

Epifitotik kasalliklarning turlari va tarqalish sabablari

Epifitotiya nima?

Epifitotiya - ma'lum vaqt oralig'ida o'simliklarda infeksiyalarning ommaviy tarqalishi, epidemiyaga o'xshash hodisa, ammo kasallanish faqat insonlar emas, balki o'simliklar orasida sodir bo'ladi.

Kasallik avval bir joyda paydo bo'ladi, ammo zarur sharoitlar (oqilona iqlim, ko'plab zaif o'simliklar va h.k.) to'planganda, u boshqa hududlarga ham keng tarqaladi.

Epifitotiyaning turlari

Mahalliy: patogen bir hududda doimiy ravishda mavjud bo'ladi, ammo kasallik odatda kichik diapazonda rivojlanadi.

Progressiv epifitotiya: yillar davomida patogen asta-sekin tarqaladi. Masalan:

Veymutovodor shampinchon (qizilchilik) epifitotiyasi

Qo'ziqorin epifitotiyasi, ingliz elmaya kasalligi va boshqa o'rmon kasalliklari.

Panfitotiya (ommalashgan epifitotiya): kasallik mamlakat, mintaqa yoki bir nechta kontinent bo'ylab tarqaladi. Eng mashhur misol - XIX asrda kartoshka fitoftorosi panfitotiyasi.

Shuningdek, ekzotik kasalliklar ham epifitotiya rivojiga asos bo'lishi mumkin - ya'ni patogen ilgari bo'lmagan hududlarga kirib kelganda (import qilingan o'simliklar orqali yoki boshqa yo'llar bilan) e'tiborga olinadi.

Tarqalish sabablari - ichki va tashqi omillar

Ichki omillar:

Ko'p miqdordagi zaif o'simliklar - bu epifitotiyaning rivojlanishiga yordam beradi. Masalan, agar bitta yoki ko'p host o'simlik mavjud bo'lsa, patogen tarqalishi osonlashadi.

Zararli urug'lik yoki o'simlik materiallari: kasallangan urug' yoki ko'chatlar orqali patogen yangi hududlarga kirib, epifitotiyaning boshlashi mumkin.

Tashqi omillar:

Iqlim sharoiti: optimal harorat, namlik va yog'ingarchilik sporlanishni, kasallikning o'sishi va tarqalishini tezlashtiradi. Masalan, salqin-shamolli kechalar va nam kunlar fitoftorosi kabi kasalliklarni rag'batlantiradi.

Aggressiv patogen yoki yangi hostlar: patogen yangi, juda sezgir o'simlik turlariga duch kelganda, epifitotik o'sish boshlanishi mumkin.

Intensiv ekin maydonlari: monokultura va zich ekinlar kasallik tarqalishini osonlashtiradi.

Atrof-muhit ifloslanishi va biologik xilma-xillik yo'qligi: sanitar qoidalar buzilishi, pestitsidlar, va tabiiy o'simliklarning kamayishi o'simliklarni zaiflashtiradi va kasalliklarga moyil qiladi.

Epifitotik kasalliklarga misollar

Fitoftorosi kartoshkasi: spora sovuq-shamolli kechalar va nam kunlarda tez tarqaladi; zarralar uzoq masofaga uchadi.

Bug'doy va arpa rжавчани: yuqori hosildorlik va epifitotiya xavfi bo'lgan kasalliklar, ayniqsa mos ob-havo sharoitida zararli o'sishga olib keladi.

Veymutovo shampinchon epifitotiyasi - import tufayli Amerikada keng tarqalgan.

Xollandskaya kasallik (olma oʻrmalari) va boshqa oʻrmon kasalliklari - yillar davomida progressiv epifitotiya tarzida rivojlangan.

XIX asrda kartoshka fitoftorosi ham panfitotiyaga misol boʻladi.

Epifitotiyaga qarshi kurash - profilaktika va choralar

Oldini olish (profilaktika)

Zararlarga chidamli navlarni yetishtirish.

Sanitar choralar: kasallangan oʻsimliklarni olib tashlash, urugʻliklarni dezinfektsiya qilish, karantin nazorati.

Madaniy chora-tadbirlar: diversifikatsiya, ekinlarni aylantirish, biologik xilma-xillikni qoʻllab-quvvatlash.

Kuzatuv va monitoring: kasallik darajasini doimiy tekshirish, erta aniqlash va tezkor reaksiya.

Kimyoviy va mexanik usullar

Fungitsidlar va boshqa preparatlar bilan davolash (ochiq ekinlarda ham, nurxonalarda ham).

Materiallarni termal davolash: urugʻlar, koʻchatlar va boshqa materiallarni isitib, zararni qisqartirish.

Qonuniy va karantin choralari

Karantin va import nazorati orqali kasallikning yangi hududlarga kirizilishini oldini olish.

Epifitotik holatlarda harakat qilish algoritmi

Epifitotik holatlarda harakat qilish bosqichlari

Monitoring: epidemiyologik holatni aniqlash

Ehtimoliy infeksiya oʻchogʻini aniqlash zarur - bu kasallik boshlanishi kuzatilgan joy. Bu "epifitotik holatning boshlangʻich nuqtasi" boʻladi.

Monitoring (nazorat) - statistik maʼlumotlar, oʻsimliklarning kasallik darajasi, taʼsir kuchi va oʻlim foizi orqali amalga oshiriladi.

Stadiyalarni baholash va eʼtirof etish

Epifitotik jarayon odatda quyidagi bosqichlardan oʻtadi:

Tayyorgarlik (pre-epifitotik) - patogen toʻplanadi, mos iqlim sharoit mavjud boʻladi.

Portlash (fasodaviy) - bir vaqtning oʻzida koʻplab oʻsimliklar zararlanishi, katta zarar koʻrishi.

Depressiya (pasayish) - kasallik zaiflashadi, hodisa oʻz-oʻzidan susayadi.

Profilaktika va tezkor choralar

Kasallikning asosiy manbai boʻlgan oʻchoqlarni aniqlash va ularga eng tezkor choralarni qoʻllash zarur.

Karantin choralari (kasallangan materiallarni olib tashlash, dezinfektsiya, atrof-muhitni cheklash) kuchaytirish - ayniqsa yangi hududlarda patogen kirgan boʻlsa.

Resurslarni boshqarish: zararlangan hududga limiti joriy qilish, kasallik tarqalmasligi uchun transport va odamlar harakatini cheklash.

Integratsiyalashgan boshqaruv (IPM)

IPM - turli metodlarni birgalikda qo'llashni nazarda tutadi:

Madaniy choralar: diversifikatsiya, ekin almashish, o'simliklarni kuchli parvarishlash, sog'lom nasl ishlatish.

Biologik bosimni oshirish: fitopatogenlarga qarshi biologik vositalar.

Kimyoviy vositalar: fungitsidlar yoki baktitsidlarni zarur bo'lsa joyida qo'llash - ayniqsa epifitotiyaning yuqori bosqichlarida.

Karantin va qonuniy chora-tadbirlar

Kasallikning yangi hududlarga tarqalishini kamaytirish maqsadida import va eksport monitoringini joriy qilish va qonuniy himoya choralarni kuchaytirish zarur.

Sabzavot, uzlukli ekin navlarini, o'simlik materiallarini qat'iy tekshirish va karantin talablariga rioya qilish - muhim profilaktika choralari.

Kasallik rivojining kuzatuv va nazorat

Davom etayotgan epifitotiyaning miqdoriy (kasallanish chastotasi) va sifat jihatidan (zarar darajasi) baholash orqali kuzating. Grafiklar orqali (masalan, "epifitotiyalik egri chiziq") kasallik rivojlanishini tahlil qiling.

Kuzatuv davomida choralarni sozlash va qayta baholash lozim - holatni nazoratda ushlash maqsadida.

Xulosa

Epifitotiya - o'simliklarda keng miqyosda infeksiyalarning tarqalish jarayoni bo'lib, xavfli vaziyatlarni keltirib chiqaradi.

Uning turlari: mahalliy, progressiv, panfitotiyalar yoki ekzotik kasalliklar.

Sabablari - ichki (host mavjudligi, urug'lik sifati), tashqi (iqlim, intensivlik, ifloslanish) omillar birgalikda ta'sir qiladi.

Oldini olish va kurashda profilaktika, madaniy choralardan foydalanish, kimyoviy davolash va karantin muhim rol o'ynaydi.

Yakuniy algoritim xulosa ko'rinishda:

Bosqich	Amal
Monitoring	Infeksiya o'choqlarini aniqlash, kasallanish darajasini yozib borish
Baholash	Epifitotiyaning bosqichlarini belgilash (tayyorgarlik, portlash, pasayish)
Profilaktika	O'choqni to'liq aniqlash, karantin, atrofni himoya qilish
Boshqaruv vositalari	IPM - madaniy, biologik, kimyoviy choralarni moslashtirib qo'llash
Qonuniy choralalar	Import/eksport nazorati, karantin, nazorat standartlarini kuchaytirish
Kuzatuv	Grafik va miqdoriy tahlil, choralarni rejalashtirish va moslashtirish

Epifitotik kasalliklar global va mahalliy darajada yirik xavf tug'diradi. Ular nafaqat o'simliklar, balki insonlar, iqtisodiyot va ekologik barqarorlik uchun ham tahdiddir. Bunday favqulodda vaziyatlarga qarshi samarali kurashish uchun quyidagilar muhim:

Ilg'or monitoring va diagnostika tizimlarini joriy etish
Barcha mutasaddi tashkilotlar o'rtasida muvofiqlik
Aholi va fermerlar o'rtasida samarali axborot-tushuntirish ishlari
Xalqaro hamkorlik va axborot almashinuvi
Profilaktik vaktsinatsiya va bioxavfsizlik madaniyatini oshirish

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OIE - Terrestrial Animal Health Code (2024)
2. FAO - Emergency Management Manual (2023)
3. O'zbekiston Respublikasi Veterinariya va chorvachilik to'g'risidagi qonun (2020)
4. "Epizootologiya asoslari", Abdullayev K., Toshkent, 2021
5. WHO-FAO-OIE: Tripartite Zoonotic Guide (2022)